

A HAZAI IPAR HELYZETE. *)

Ugy látszik — és minél közelebbről vizsgálja az ember a közgazdasági élet fejlődési menetét, annál jobban meggyőződik róla — hogy a gazdasági fejlődés menetében is áll az a természettani szabály, hogy minden haladás, minden új alakulás, már létező alakulások romjain nő nagygyá.

A ki valaha végig utazott a „Karszt“ pusztá sziklahátán, honnan minden élet számüzve látszik, s hol csupán itt-ott látható némi nyomorságos vegetatio a kökeritette néhány ölnyi földeken, melyek ily módon a pusztító viharoktól félig-meddig megvannak óva: annak bizonyára örökké emlékébe marad vésve azon idealisált pusztaság, mely e vidéket jellemzi. — A Karszt valódi typos, a minőt nem egy könnyen talál az ember az európai continensen. Pedig valaha — erdős, szakadékos, vadregényes vidék vala az. — Emberi kéz tette olyanná, a minőnek azt a közelebbi nemzedékek ismerik; emberi kéz, melynek pusztításait aztán az elemek hatalma folytatta és befejezte.

És sajátos, hogy e pusztítás tulajdonképen a művelődés és előmenetel műve volt. A Karszt ősi erdőkoronája az Adriára szállított; épügy mint a dalmát hegységeké: hajók épültek az elpusztult erdőségek fáiból a tengeren uralkodó Velence számára. Velence kereskedelmi uralma Európa két virágzó vidékének elpusztításába került. — De mi ez ahhoz képest, a mivel Velence Európa művelődését gazdagította?! Senki sem veszi számba a pusztítást, míg ellenben a pusztító civilizator dicsőségét a történelem öt századra terjedő lapjai zengik.

---

*) A budapesti kereskedelmi és iparkamara jelentése a m. kir. földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minister ur ő nagyméltóságához, a budapesti kamarai kerület kézmű- és gyárparáról, az 1870—75-iki években stb. nagy 8° 395. és 337. l.)

Azonban a dicsőség utóvégre is letűnt. Mások kerekedtek felül. A „szigetváros“ helyét a „szigetország“ foglalta el. — Ez lett a tenger ura, s azzal együtt a kereskedése és iparé; — azzal a különbséggel, hogy míg Velence csak a földközi tenger fölött dominált, Anglia uralkodó hatalmát a kelet és nyugot összes óceánaira ki tudta terjeszteni.

De ezen hatalomnak, ezen civilisáló uralomnak is vannak ép olyan áldozatai, mint a minők Velenczére nézve a Karszt és Dalmácia voltak. — Jeleutékeny területek, a hol bizonyos, primitivebb alaku, de mindenesetre figyelemre méltó cultura honolt, az angol free-trade hatalma előtt ép oly pusztulásnak indultak, mint Velence uralkodása korában a Karszt és Dalmácia. — Bebizonyult itt is, hogy a nagy vívmányok, az emberiséget előbbre vivő új átalakulások már előbb létezett alakulatok romjain emelkedtek.

Vannak közgazdasági irók, a kik különös passioval szokták kiszínezni azon rombolást és pusztítást, melyet az angol „free-trade“ a régi patriarchalismus medrében mozgó félművelt államokban véghez vitt, mindenütt, a hol korlátolatlan uralomra tudott vergődni; ezen irók közt nem a legutolsó Carey, az amerikai védvámi irányzatnak legnevezetesebb szószólója. — De ha magasabb szempontból nézzük azon borzalmasságokat, melyeket az ily irányu irók erősebbnél erősebben kiszíneznek, azokban csak a fejlődés és átalakulás természettanának, régi törvényeinek érvényesülését látjuk. Ugyanazt látjuk, a mit Velence a Karszton és Dalmáciában tett. Pusztítás ez az emberiség előmenetele céljából eszközölt nagyobb építés érdekében.

De ha ezt senki sem tagadhatja is, aki az általános emberiségi álláspontra emelkedni képes, mégis tény az is, hogy ez az emberiségi álláspont kevés vigasztalást nyújt azoknak, kiket a pusztítás ér. Velence dicsősége a Karszt lakóinak igen kevés vigasztalást nyújt; s Anglia világhuralma sem sokkal többet a free-trade által iparuktól megfosztott népeknek.

Ezen parallela önként eszünkbe jut, midőn az előttünk fekvő munkát lapozgatjuk, ezernyi részletekre térő fejtegetéseit bizonyos nagy általános természetű közgazdasági törvények alá akarjuk vonni.

A párhuzam igen sok pontban talál. A modern industrialismus, midőn épít és alkot, egyszersmind kimélet nélkül pusztít és rombol mindenütt, a hol mint hódító hatalom hadjáratra indul, a helyett, hogy mint civilisáló erő letelepülne és meghonosodnék.

De továbbá igen találó a hasonlat egy más pontban is. Minden országnak, minden nemzetnek meg van a maga ősipara, mely az illető ország talaját elborítja olyanformán, mint a letarolt hegységeket elborította valaha az őserdő. — Ha ezen ősipar egyszer elpusztított, azt újra létrehozni, vagy annak helyén új ipart teremteni ép oly nehéz, mint a letarolt hegyszakadásokat és kopár sziklákat erdőkoronával beültetni. Holott ellenben az ősipart, míg letarolva nincs, gondos művelés és gazdasági okszerűséggel üzött fejlesztés mellett, aránylag igen könnyű a magasabb haladás kívánalmainak megfelelően átido-mítani. — Ha a Karszt és Dalmátia véletlenül nem oly szerencsétlen, hogy Velence kereskedelmi uralmának útjába és keze-ügyébe esik, ma e két vidék Európa két virágzó provinciája lehetne, de a mint ma már elpusztítva vannak, a culturának meghonosítása ott majdnem lehetetlen.

Még itt sincs vége a párhuzamnak és az analogiának, az erdőpusztítás és az iparpusztítás közt; illetőleg az erdősítés és az ipar fejlesztése közt.

Midőn hazánkban az utolsó években pengetni kezdték az iparosság fejlesztésének eszméjét, midőn arról volt szó uton utfélen, hogy hazánk iparának legveszedelmesebb versenytársa az osztrák ipar, mely ellen hazánk teljesen védtelenül áll, és midőn sokan sürgetni kezdék, hogy hazánk iparát — ha más-ként nem lehet — az osztrák ipar versenyével szemben vám-védelemmel is meg kellene oltalmazni: — egy osztrák nemzetgazda a meggyőződés valódi melegével arra utalt, hogy Magyarország iparos fejlődése sokkal könnyebben és természetzerűben elérhető az által, ha hazánk minél szorosabban csatlakozik Ausztriához. Egy frappans hasonlatot használ fel — azt mondva: az iparosság olyan, mint a puszta talajon az erdő; — ha azt akarjuk, hogy hazánk puszta talaja beerdősítessék, arra kell törekednünk, hogy minden korlát és akadály Magyarország és Ausztria közt elenyésztessek. Akkor majd az

osztrák ipar által elhullatott magvak az érintkezési pontokon hazánkban is ki fognak kelni, eleinte csak szórványosan — de az így növekedő egyes ipartelepek magok körül mind sűrűbben fognak új csemetéket létre hozni, míg végre az ipari telepeknek egész erdeje fogja borítani Magyarországot ép úgy mint borítja Ausztria tartományait.

Ezen eszme kétségtelenül megérdemli, hogy felette az ember gondolkozóba essék. Való igaz, hogy a növényzet terjedésének szabályai egészen ráillenek az iparterjedésnek menetére. Itt is mint ott, a puszta talajon semmiből semmi sem lesz. Csak ha a fejlődés magvai el vannak hullatva, kezdenek növekedni egyes elszigetelt csemeték; és a fejlődés mind nagyobb intensitást vesz, minél sűrűbben sarjadnak fel a növekedő csemeték, melyek maguk körül új meg új magvakat hullatnak és gyökérbajtásokat hoznak létre: míg végre a rengeteg erdő teljes pompája kifejlik.

És így ezen a ponton egyelőre meg is lehetne állapodnunk. Ha a növényzet terjedésének ismeretes menetét folyton szem előtt tartjuk, az iparfejlődés nagy és bonyodalmas problémájának sok homályos pontja sokkal könnyebben megérthető lesz előttünk, mint ha észleleteinket nem vagyunk képesek bizonyos kézzelfogható példán fixirozni.

Az előttünk fekvő munka ezen problémának tömkelegébe vezet bennünket. Szemünk elé állítja a hazánkban és a különösen a budapesti kamara területén létező fontosabb iparágak jelenlegi helyzetét, azoknak szembeötlőbb alakulási mozzanatait a hatvanas évek kezdete óta egészen napjainkig. De természetesen szemünk elé állítja egyenként, és szemünk elé állítja nem úgy, amint azokat egy szemlélő valamely magasabb áttekintést nyújtó pontból látja, hanem amint azt száz meg száz különböző szemlélő látja, kik közül mindegyik csak a maga specialis iparágát nézi, és a mellett legfeljebb még az annak határába benyúló mellék-, vagy segéd-, vagy rokoniparágakat, melyek annak ugyszólván hátterét képezik. Szemle ez bizonyára, de nem olyan szemle minővel a hadvezér bir, ki a csata egész színterét áttekintve, minden egyes hadoszlopnak állását mozdulatait, célját, horderejét ismeri és tudja; hanem olyforma szemle, a minő az, midőn a csatába induló hadsereg hosszú vonalban

defilíroz előttünk, s midőn minden csapatot egyenkint vchetünk szemügyre anélkül, hogy az összeállítást az összeműködést szemünk előtt látnók érvényesülni.

Természetes, hogy egy oly műtől, minő az előttünk fekvő, mely a további iparpolitikai és nemzetgazdasági kutatásoknak anyagot akar szolgáltatni, s nem akar maga iparpolitikai vagy nemzetgazdasági tanulmány lenni, mást nem is várhatunk. Vétene a mű az objectivitás ellen, és vétene azon megkívántatóság ellen, hogy minden iparág ugyszólván egyenlő távolságból szemléltessék, ha oly csoportosításban mutatná be az ipar összegét, melyben egyes iparágak határozottan előtérben állanak, míg mások alig kivehető háttérbe szorulnának vissza.

A ki az összipar rendeltetésszerű erő kifejtéséről, összeműködéséről, s az iparosság azon nagy tusájáról, mely minden pillanatban folyamatban van, magának bizonyos áttekintést akar szerezni, s ez által tájékozást akar nyerni arra nézve, hogy iparunknak minő chançé-ai vannak ezen vagy azon a ponton a sikerre, az e célra csak az által érheti el, ha az előtte egyenkint feltüntetett erőtevényezőket gondolatban oly csatarendbe képcs állítani, a minőben azok tényleges működésük közben természet-szerűleg sorakoznak, s ha e mellett gondolatban bizonyos ideális iparfejlesztési sehemát tartogat, melyhez minden egyes részletet hozzá mérhet.

De miben állhat ez a schema, hogyan alkothatjuk meg és mikép fixirozhassuk annak szabályait gondolatunkban?

A Darwinról nevezett elmélet egy olyanforma tételt állított fel, hogy valamely „nem“-nek minden egyes „i n d i v i d u u m a“ — fejlődési történetében — nagyjában végig megy mindazon fejlődési stadiumokon, melyen a „nem“ mint ilyen végig ment, mielőtt jelenlegi fejlődési fokát elérte. Hogy ezen tétel mennyiben szabatos mennyiben nem, az nem tartozik a dologra: de az valónak látszik, hogy az ipar fejlődésére is egészen ráillik. Ha a világipart genusnak, az egyes nemzetek iparát pedig individuumnak vesszük, akkor határozottan áll az, hogy minden egyes nemzet ipara nagyjában véve ugyanazon fejlődési stadiumokon megy keresztül, melyen az emberiség összipara keresztül ment, mielőtt jelenlegi tökéletessége fokát elérte.

Ha az áll, akkor az iparfejlődésnek ugyszólván ideális scbemája csak az emberiség ipartörténetének alapos tanulmányozásából merithető. Az emberiség ipartörténete a genus fejlődésének történetét tárja elénk, s az egyes nemzetek iparfejlődésének története nagyjában véve ugyanennek kicsinyben való ismétlése. Eszerint, magában véve, minden egyes nemzetnek iparfejlődési története is megközelítő képzeletet adhat az iparfejlődés menetéről. Azonban e kép egészen individualis konkrét kép, az illető nemzet létező sajátosságos viszonyaihoz idomított, s ennél fogva könnyen tévedésbe ejthet, mert belőle könnyen lényegesnek tűnhetik fel az, ami tulajdonképen csak esetleges, az illető nemzet sajátosságából folyó jelenség. Még egy más oka is van annak, hogy az egyes nemzet iparfejlődési története nem lehet kielégítő arra nézve, hogy az iparfejlődés általános schemájára nézve magunknak megbízható fogalmat alkossunk. Ugyanis — ha bármely közöttünk feltűnt és mai nap az iparoság terén vezérszerepet játszó nemzet iparfejlődési történetét vesszük, azt tapasztaljuk, hogy mindegyiknél oly felülről-ható mesterséges beavatkozás játszott szerepet, mely az alakulások természetes menetét nagyon érezhetően alterálta; és senki sem lehet képes megmondani, hogy az alakulások hová vezettek volna, ha eme mesterséges beavatkozás közbe nem jött volna, s a fejlődést a természetes utról jobbra vagy balra le nem térítette volna.

Ez már elég világosan mutatja, mily nagy, nehéz, kanyargó uton juthatunk ahhoz, hogy hazánk ipari állapotát, haladási kilátásait, hanyatlási jelenségeit helyesen megítélhessük. — De még nehezebbé teszi e megítélést azon körülmény, hogy mai nap egy állam ipara sem tekinthető önmagában álló elszigetelt egésznek. Az egész emberiség ipara minden egyes nemzetre nézve egyszersmind segéd- és versenytárs. Az ipar küzdelme mai nap igen élénken emlékeztet a társadalmi rendet megelőző bellum ominium contra omnes-re. Valamennyi nemzet valamennyi ellen concurrál, és e concurrentiában egyszersmind valamennyi valamennyire támaszkodik.

Ezen helyzetnél fogva hazánk ipari állásának, fejlődési irányának megítélbetése egyszersmind az egész világipar állásának és haladási irányának legalább átnézetes ismeretét feltételezi.

Ha ezeket tekintetbe vesszük, tökéletesen tisztában lehetünk azzal, hogy hazánk ipari állásának megítélése mily rendkívül bonyodalmas és nehéz problema.

Pedig a helyzet helyes megítélése nélkül lehetetlen a nálunk követendő iparpolitikának csak legprimitivebb követelményeit is kellő megbízhatósággal megállapítani.

Az előttünk fekvő munka gyakorlati célja épen az, hogy anyagul szolgáljon a hazánkban inaugurálandó iparpolitika elveinek megállapítására. És ha a most mondottakat szem előtt tartjuk, talán nem lesz kétséges az sem, hogy a cél még mily óriás messzeségben van. Az előttünk fekvő munka még csak első kísérlet a maga nemében; nem is általános terjedelmű, hanem csak egy kamarai kerületre vonatkozik. Előbb, mintsem iparpolitikánk végleges megállapítását kezdeményezni lehetne, mindenekelőtt a jelenlegi munka példája szerint valamennyi kamarai kerületről hasonló becsü és horderejű munkálatokkal kellene birnunk; de továbbá szükséges lenne, hogy azok bizonyos egységes — könnyen áttekinthető — alakban nyújtanak azon anyagot, mely bennük foglaltatik. Csak ha mindezek meglesznek, lehet a siker némi reményével oly tanulmányok megírásához fogni, a melyekből hazánk ipari helyzete meg lehetős tisztán kiderülne, és a melyekből a hazánkban követendő iparügyi politika tudományos megbízhatósággal dedukálható legyen.

És itt vissza kell térnünk azon már említett tényre, hogy valamennyi nagy iparos államban az ipar jelenlegi fejlettsége nem éretett el pusztán és egyedül a természetes fejlődés menetében, az önmagára hagyatás lassu útján, hanem ugyszólván mindenütt bizonyos gyorsító beavatkozás siettette a menetet. — Annyira általános ez az észlelet, hogy minden állam erős iparvédelmi politika útján igyekezett iparát a versenyképesség és ezáltal a világipar színvonalára emelni, hogy ha a tudományos inductio elvét teljesen mellőzni nem akarjuk, szinte azt kell tartanunk, hogy az iparfejlődés történelmének ezen százszor ismétlődő ténye nem esetleges, hanem szükségszerű: hogy a védelmi elv érvényesülése maga is valódi ipartörténeti stadium, épugy mint például az eszmék fejlődése történetében a babona azon uralma, melyből idővel bizonyos vallási eszmék kristalizálódtak.

De bármint legyen ez, ha egyszer megengedjük azt, a mit tagadni nem lehet, hogy a védelmi elv érvényesítése útján, az iparfejlődés lehetséges volt, sőt a fejlődés menetét (bár talán nagy áldozatok árán) siettette, akkor kétségtelen, hogy azon iparfejlődési tbeoria mellett, melyet fentebb röviden érintettünk, midőn a növényzet terjedéséről szóló párhuzamról szoltunk, még egy más theoria is létezik, és pedig nem csupán elvben, hanem valóságos gyakorlatban. Ha az iparfejlődés természetes menete az erdőterjedés lassu menetéhez hasonlít, — az iparfejlesztésnek másik útja azon eljáráshoz hasonlít, melyet az ültetés, nevelés cultiválás követ. — A mint a mezőgazda, ha talaja természetes minőségével és termőképességével tisztában van, abban a megfelelő növényeket meglehetősen biztos kiszámítással elültetheti, mivelheti és ily módon biztos aratásra tehet szert: azonképen az ipar is öntudatos iparművelő és iparfejlesztő politika útján meglehetősen biztossággal virágzásra juttatható.

De ez egy nagy és nehéz feltételtől függ, s ez az, hogy ismerni kell legalább oly mértékben, mint ismeri a gazda földének termőképességét és az elültetendő növények természetét, az országnak azon összes viszonyait, melyektől az ipar egyik vagy másik ágának virágzása feltételezve van — és a mi ennél még nehezebb, ismerni kell azon ezer- meg ezerféle kicsinyes szabályokból generalizált törvényeket, melyeket az „ipar fejlődésének törvényei“ név alá lehetne foglalni. De ezeknek végleges megállapításától még a közgazdasági politika elmélete is meglehetősen messze van, annál messzebb áll pedig a néperzet és népakarat, mely a törvényhozásban és kormányzatban nyilvánul, s mely köztudomás szerint a politikai tudományok minden ágában meglehetősen messze hátra szokott maradni a tudományos elmélet előretolt positióitól.

A dolgok ezen állásában nem lesz igen nehéz a legelső és minden más kérdést megelőző előzetes kérdésre felelni, mely a követendő iparfejlesztési politika irányára vonatkozik. Midőn arról van szó, hogy valamely államnak — és itt főleg hazánkat tartjuk szem előtt — el kell magát határoznia, vajjon az iparfejlesztési politikának két választható útja közül melyikre térjen, arra-e, mely természetes lassu menetben a gazdasági

erőknek ugyszólván ö n t e v é k e n y m ű k ö d é s e folytán vezet az iparosság felé, vagy arra, melyet a jelenleg domináló iparos államok követtek, midőn vámvédelem és egyéb kedvezmények által az iparosság gyorsabb kifejlését ugyszólván m ű s z e r ű l e g e l ő m o z d i t o t t á k; midőn ezen két ut között választani kell, a választás meglehetősen meg van könnyítve, ha szem előtt tartjuk a fentebb mondottakat. A gazdasági fejlődésnek meg van a maga természetcs lassu menete, mely tulajdonképen igen kevés igényt támaszt az országászattal szemben: csupán azt hogy az erők érvényesülésének útjába semmiféle akadályt ne gördítsen. Ezen ut annyiban minden körülmények között bátrau követhető, a mennyiben semmiféle áldozattal és kockázattal nem jár.

Az öntudatos m ű s z e r ű iparfejlesztés útja kétségtelenül áldozatokkal jár, és kockázattal is, annyiban, a mennyiben emez áldozatok egészen kárba veszhetnek, ha a helyzet téves felismerése vagy félreismerése folytán oly helyen hozatnak, a hol sikerre nem számithatnak, és oly célzatokért hozatnak, melyek a létező viszonyok közt, vagy az alkalmazott eszközökkel nem érvényesithetők. De továbbá kockázatos lehet a m ű s z e r ű iparfejlesztés azon esetben is, ha az iparfejlesztés szabályai nem jól alkalmaztatnak, a mi pedig mindannyiszor bekövetkezhethetik, sőt valószínűleg be is következik, valahányszor ezen szabályok helytelenül vannak concipiálva.

Igy állván a dolog, magától érthető, hogy először a „m ű s z e r ű“ iparfejlesztés csak ott lehetséges, a hol az illető nemzetgazdaság azon helyzetben van, hogy az ipar m ű s z e r ű fejlesztése által igényelt áldozatok terhét elviselheti; de másfelől csak ott és akkor van indikálva, hogy a gazdasági fejlődés lassu, de biztos útjából a mesterséges fejlesztés útjába kanyarodjunk, a hol és a mikor az érintett kockázattal járó vállalat nagyobb nyereményt ígér, mint a minő veszteség a kockázatból következethetik; azaz, a hol meglehetősen megbizhatósággal ismerjük a gazdasági helyzetet, s a hol meglehetősen biztosak lehetünk abban, hogy az eszközöket helyesen tudjuk megválasztani, s az alkalmazandó szabályokat helyesen tudjuk concipiálni.

Ez volna a felelet azon előzetes kérdésre, vajjon a szabad fejlődés, vagy a mesterséges fejlesztés politikáját kelljen-e irányadóul elfogadni. — Magában véve elég egyszerű felelet, csak az a baj, hogy a legtöbb esetben — és ez áll különösen hazánkra nézve is — a gazdasági élet mezeje nem egészen tabula rasa, (mely mellett az országászatnak egészen szabad keze lehet arra nézve, hogy mely politika útját válassza) hanem — mint már fentebb érintve volt — bizonyos ősi iparok borítják el a talajt, melyeknek pusztulását megengedni annyit jelentene, mint megengedni a talaj teljes letarolását, s azáltal magát a talajt tenni ki az elemek pusztító hatásának.

Ezen ősi iparok létezése bizonyos kényszerítő követeléseket szab elénkbe. — Arra kényszerít bennünket, hogy azokat minden körülmények közt a világipar versenyével szemben megvédeni igyekezzük, a mi állandóan csak az által lehetséges, ha a világipar színvonalára emeltetnek. És így, akarva nem akarva, minden állam bizonyos fokig (létező ősi iparai határára belül) a védelmi, illetőleg az iparfejlesztési politikára van utalva. És ha ez áll, ha a védelmet és iparfejlesztést az érintett határokon belül semmiféle állam, melynek ősi ipara van, nem nélkülözheti: csupán kettő közt lehet a választás — a közt, hogy e védelmet öntudatos, rationalis, műszerű módon vigye-e, vagy pedig, hogy e téren egészen empirikus módon, a racionalitás elveinek tekintetbe vétele nélkül, kontárkodjék.

Ha így állittatik fel a kérdés, természetes, hogy mindenki az alternatíva elsejét fogja választani.

Ezek szerint mindenképen azon végeredményre jutunk, hogy az iparfejlesztési politika szükségessége elől menekülni nem lehet; s hogy ennél fogva bele kell mennünk nekünk is, mint minden civilizációra igényt tartó államnak, azon nagy problémába, melyet a fejlesztési politika involvál, abba tudniillik, hogy ipari helyzetünkkel mielőbb tökéletesen tisztába jöjjünk, hogy ennek tiszta, öntudatos felismerése után a világ iparfejlődési történetének fonalán teendőinket szabatosan megállapítani igyekezzünk, s azok valószínűségét erélyes kézzel fogatba vegyük.

Az előttünk fekvő munka — mint érintők — helyzetünk felismerésére nézve sok becses anyagot nyújt; és bizony meg

lehetne tenni, hogy ez anyag értékesítését megkezdjük az által, hogy abból az iparpolitikai tanulságokat levonjuk. Lehetséges volna ez anyagból a tanulságok hosszú sorát kivonni; de ez sokkal nagyobb feladat volna, hogy sem azt e helyen és ez alkalommal megkísértenünk lehetne.

A jelen sorokat tehát csak azon óhajtással zárjuk be, hogy a budapesti kereskedelmi és iparkamarának e nagybeesü és a maga nemében uttörő műve egyfelől ösztönül szolgáljon az összes kamaráknak, hogy a megkezdett uton haladva ők is igyekezzenek a hazai iparpolitika megalapításához szükséges anyagot saját területökre vonatkozólag összegyűjteni és közrebocsátani, másfelől, hogy mielőbb találkozzék szakértő kéz, mely a most előttünk fekvő anyag iparpolitikai tanulságait kiaknázza és azokat hazai iparunk fejlesztése érdekében értékesítse.

MUDRONY SOMA.*)

---

*) A „Nemzetgazdasági Szemle“ programja szerint a nemzetgazdaság, pénzügy és statistika körében felmerülő hazai kérdések pártkülönbség nélküli tudományos méltatására törekedvén: készséggel ad helyet minden nézetnek; s épen ezért — nem azonosíthatván magát a jelen érdekes fejtegetésben elfoglalt állásponttal sem — teljes vitatási szabadságát önként érthetőleg fentartja. Szerk.